

Est.1994

JCL

Journal of the College of Languages

Open Free Access, Peer Reviewed Research Journal

<http://jcolang.uobaghdad.edu.iq>

P-ISSN: 2074-9279

E-ISSN: 2520-3517

2023, No.(48)

Pg.150-167

Turkish origin Words, Suffixes And Proverbs Used in Mosul Arabic Dialect

Asst. Inst. Ali Abdullah Fathi

E-mail: allcancecolu@uomosul.edu.iq

Nineveh Education Directorate, Nineveh, Iraq

(Received on 5/11/2022 - Accepted on 3/5/2023 - Published on 1/6/2023)

DOI:<https://doi.org/10.36586/jcl.2.2023.0.48.0150>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Abstract

There is a deep-rooted linguistic relationship between Turkish and Arabic, and it is known that the Arabic language influenced the Turkish language, and although the influence of the Turkish language was not as much as the Arabic language, it affected the Arabic dialects, especially the Mosulli dialect, and the influence of the Turkish language on the Mosulli dialect is more of Iraqi or other Arabic dialects. This effect appears in many names, titles, adjectives, village names, and popular proverbs used by Mosulli people. In this study, which focuses on the influence of the Turkish language on the Mosulli dialect, data is collected by identifying Turkish words from dictionaries, different language books, proverbs, terminology, and studies published in Iraq and Turkey. In addition, in order to identify the Turkish words used in the Mosulli dialect, various interviews are conducted with elderly people living in Mosul who speak this dialect. This study concludes with the various forms of Turkish influence on the Mosulli dialect, and among the most important forms of this influence are: the entry of Turkish words into the Mosul dialect while preserving their meaning, the Turkish words that entered with the same pronunciation and difference in

meaning, some suffixes that entered the dialect with the same meaning, and many Turkish words used by Mosulli people in their proverbs and many Turkish proverbs.

Keywords: Mosulli dialect, Mosulli proverbs, Turkish suffixes, the influence of the Turkish language

Musul Arapça Ağzında Kullanılan Türkçe Kökenli Kelimeler, Ekler Ve Atasözleri

Asst. Inst. Ali Abdullah Fathi
Nineveh Eğitim Müdürlüğü

Özet

Türkçe ile Arapça arasında köklü bir dilsel ilişki vardır. Arap dilinin Türk dilini etkilediği bilinmektedir. Türkçe, Arapça kadar olmasa da Arap dilini, özellikle Musul ağzını da etkilemiştir. Türk dilinin Musul ağzı üzerindeki etkisi diğer Irak veya Arap ağızlarından daha fazladır. Bu etki birçok isim, unvan, sıfat, köy ismi ve Musulluların kullandığı halk atasözlerinde görülmektedir. Türk dilinin Musul ağzı üzerindeki etkisine odaklanan bu çalışmada, Irak ve Türkiye'de yayınlanan sözlüklerden, çeşitli dil kitaplarından, atasözlerinden ve deyimlerden Türkçe kelimeler tespit edilerek veriler toplanmıştır. Ayrıca günlük konuşmada kullanılan Türkçe kelimeleri tespit etmek amacıyla Musul ilinde yaşayan bu ağzı konuşan yaşlılarla çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışma, Türkçenin Musul ağzına çeşitli etki biçimleri sonucuna varmıştır. Bu etki biçimlerinin en önemlileri: Türkçe sözcüklerin Musul ağzına anlamlarını koruyarak girmesi, Türkçe sözcüklerin bu ağza aynı telaffuz ve anlam farklılığı ile girmesi, Türkçe eklerin bir kısmının Musul ağzına aynı anlamda girmesi, birçok Türkçe sözcüğün Musul atasözlerine girmesi, Türk dili ile ortak çok sayıda atasözünün bulunmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Arapça, Musul ağzı, Musul atasözleri, Türkçe ekler, Türkçenin etkileri.

Giriş

İnsan binlerce yıldır dil pratiği yapmıştır. Dil, dilsel düşüncenin bir aracı olmuştur. Toplumların oluşturulmasına ve medeniyetlerin kurulmasına yardımcı olmuştur. Dil, dilbilimciler tarafından, bir toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularının, o toplumda ses ve anlam bakımından geçerli ortak öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir sistem aracı olarak tanımlanmıştır (Aksan, 2009, s.13). Daha sonra her insan grubunun kimliği belirli dil özellikleriyle bilinir hale gelmiş ve ağız veya lehçe olarak adlandırılmıştır. Ağız, aynı konuşma dili içerisinde söz dizimi olarak veya anlamca farklılık gösteren bir konuşma dilidir. Farklı yerleşim bölgelerine göre konuşmada oluşan farklılıkları ifade etmektedir. Her bölgeye ve her yöreye göre yetişen insanların konuşmalarında oluşan farklılıklar ağız olarak ifade edilmektedir. Ağızda kullanılan sözcükler anlam olarak aynı manaya gelse bile söylenişleri ve söz dizimi olarak oldukça farklı olmaktadır (Enis, 1995, s. 16).

Musul ağızı, terminolojisiyle aralarındaki ortaklıklar nedeniyle standart Arapçaya daha yakın bir ağız olarak bilinmektedir. Musul Arapça ağızı, çeşitli terimleri ve farklı çağrışımlarıyla, tarihsel derinliği bakımından bir tartışma örneği olmuştur (EL-TA'İ, 2010, s. 5). Musul ağızında kullanılan terimlerin bazıları yabancı terimlerdir. Bunun nedeni ise, uzun bir süre Osmanlı yönetiminde olması, daha sonra Türkiye'ye daha yakın olması, aralarındaki sık ziyaret ve alışverişlerin bir sonucudur. İngiliz işgali döneminde de bazı İngilizce terimler girmiştir. Musul ağızı son yıllarda standart Arapçaya yaklaşmıştır. Musul ağızının terimlerinin bir sabit grameri bulunmamaktadır (HAMMADİ, 2011, s. 64). Musul ağızı, diğer ağızlar gibi, ses ve harf değiştirme vb. kelime dağarcığına ilişkin özel nitelikler ve özelliklere sahiptir. Günümüzde Musul ağızı, Irak'ta kullanılan standart Arapçaya en yakın ağızdır. Buna rağmen Musul Arapça ağızında günümüze kadar kullanılan hala birçok Türkçe kökenli kelimeler, ekler ve atasözleri bulunmaktadır.

Musul Arapça ağızında günümüze kadar kullanılan Türkçe kelimeler, ekler ve atasözleri aşağıda sınıflandırmaya göre verilmiştir.

1. Kelimeler

Araştırmanın bu kısmında Musul ağzında ve Musullular arasında günümüze kadar kullanılan Türkçe kelimeler yer almaktadır. Bu kelimeler alfabe sırasına göre verilmektedir (Haluk, 2011, & El-Allef, 1985, & . Rauf, 2013).

Ağa - آغا : Geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse.

Ancak - انق : Lakin, ama, fakat, yalnız sözleri gibi bir düşünceye karşıt ikinci bir düşünceyi anlatan bir söz.

Askı - اسقي : Üzerine herhangi bir şey asmaya yarar nesne.

Ayran - عيران : Süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm.

Baba - بابا : Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek.

Bağa - باغا : Kaplumbağa kabuğundan yapılmış veya bu kabuğu andırır biçimde olan. Musul ağzında ise hafif plastiğe denilen addır.

Baharlı - بهاري : Bahar elbiseleri.

Bahşış - بخشيش : Yapılan bir hizmete ödenen ücretten ayrı olarak fazladan verilen para, kahve parası.

Balta - بالطا : Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç.

Basma - بصمة : Basmak işi. Musul ağzında ise parmak izi.

Bastırma - باطرمة : Bastırmak işi. Musul ağzında ise bastırılmış et çeşidi.

Bayrak - بيرق : Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak.

Belki - بلكي : Olsa olsa, ihtimal.

Bey - بيك : Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü.

Biçim - بجم : Bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüşü, şekil, eşkâl.

Boru - بوري : Bir yerden başka bir yere sıvı, gaz vb. aktarmaya yarayan, içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir.

Boş - بوش : İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı.

Boya - بوياء : Renk vermek, dış etkilerden korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde.

Burgu - برغي : Delik açmaya yarayan delgiye takılı sarma, yivli, keskin, çelik alet.

Cadde - جادة : Ana yol.

Cam - جام : Soda veya potas katılmış silisli kumun ateşte eritilmesiyle yapılan sert, saydam ve çabuk kırılır cisim.

Cüzdan - جزدان : Para, kâğıt vb. koymaya yarayan küçük çanta.

Çakmak - جقمق : Çelik, taş, cam, plastik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti.

Çalgı - چالغی : Müzik aleti, çalgı aleti, enstrüman.

Çamurluk - چامرلغ : Paçaları çamurdan korumak için giyilen tozluk.

Çanta - جنطة : Kösele, meşin, kumaş vb. hafif malzemeden yapıp büyüklüğüne göre para, evrak, yiyecek vb. koyup taşımaya yarayan kap.

Çatal - چطل : Yemek yerken kullanılan iki, üç veya dört uzun dişli çoğunlukla metal araç.

Çekiç - چاکوچ : Çivi çakma, madenleri dövme vb. işlerde kullanılan saplı bir el aleti.

Çekmece - چکمهجة : Masa, dolap vb. şeylerin dışarıya çekilen bölümü, göz, çekme.

Çizme - چزمة : Koncu diz kapaklarına kadar çıkan bir ayakkabı türü.

Çöl - چول : Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra, badiye.

Çürük - چوروك : Sağlam ve dayanıklı olmayan.

Dalga - دالغا : Dalgınlık.

Dama - دامة : Karelere ayrılmış zemin üzerinde on altı taşla iki kişi arasında oynanan oyun.

Damga - طمغة : Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç.

Değirmen - داکرمان : Kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet.

Doğru - دوغري : Bir ucundan öbür ucuna kadar yönü değişmeyen, eğri ve çarpık karşıtı.

Dolap - دولاب : Genellikle tahtadan yapılmış, bölme veya çekmelerine eşya konulan kapaklı mobilya.

Dolma - دولمة : Tavuk, kuzu, dana gibi hayvanların veya biber, domates vb. sebzelerin içine pirinç ve başka şeyler doldurularak pişirilen yemek.

Dondurma - دوندرمة : Şekerli sütün veya meyve sularının dondurulmasıyla hazırlanan soğuk yiyecek.

Döşeme - دوشمة : Bir yapının döşenmesine yarayan her türlü eşya, mefruşat.

Duvak - دواغ : Gelinin başını, bazen de yüzünü örten dantel veya tül den örtü.

Düğme - دوگمة : Giyecek, yorgan vb.nin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi sert maddelerden yapılmış küçük tutturma aracı.

Eczane - اجزه خانه : İlaçların hazırlandığı veya hazır ilaçların satıldığı yer.

Efendi - افندي : bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan, buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse.

Erişte - رشتة : İnce ince kesilip kurutulan hamur.

Eski - اسكي : Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı.

Fırça - فرجة : Bir şeyin tozunu, kirini gidermekte veya bir şeye boya, cila sürmekte kullanılan, bir araya getirilerek bağlanmış kıl vb.nden yapılan araç.

Fistan - فستان : Tek parça kadın giysisi.

Gerdanlık - كردان : Çoğu değerli taş ve madenlerden veya altın paradan yapılmış, boyna takılan takı.

Görmemiş - كورمامش : Birdenbire ulaştığı iyi duruma uymayan, görgüsüzce davranan.

Gümrük - كمرک : Bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi.

Han - خان : Eşyaların saklandığı yer, depo.

Hanım - خانم : Kız ve kadınlara verilen unvan, bayan.

Hastane - خسته خانه : Hastalara yatarak veya ayakta tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin hekim, hemşire ve diğer sağlık çalışanları tarafından verildiği sağlık kuruluşu.

Hiç - هيج : Bir soruya açık bir cevap verilmek istenmediğinde cevap cümlesinin başına getirilen bir söz.

İskele - اسكلة : Deniz taşıtlarının yanaştığı, çoğu tahta ve betondan yapılmış, denize doğru uzanan yer.

İskemle - اسكلمي : Sandalye.

Kalabalık - قلابغ : Çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu.

Kapak - قباغ : Her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği kapamaya yarayan nesne.

Karyola - قريولة : Üzerine yatak konulup yatılan tahta veya metal ev eşyası.

Kat - قاط : Üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka.

Kavurma - قاورمة : Et kavurması, etle pişirilen yemek.

Kayısı - قيسي : Gülgillerden, sıcak veya ılık iklimlerde yetişen, çiçekleri pembemsi beyaz bir ağaç meyvesi.

Kayış - قايش : Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi.

Kazma - قزما : Toprağı kazıp kaldırma, düzeltme vb. işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç.

Kelepçe - كلبجة : Tutukluların kaçmasını önlemek için bileklerine takılan, bir zincirle tutturulmuş demir halka.

Kepenک - خبک : İş yeri, pencere, kapı vb. yerleri kapamak için kullanılan, türlü biçimlerde sac levha, demir veya tahta kanat.

Kırbaç - قرباج : Tek parça deri veya uzun esnek bir değneğin ucuna sıırım bağlanarak yapılmış vurma aracı.

Kışla - قشلة : Askerlerin toplu olarak barındıkları yapılar bütünü, kale.

Köprü - كوبري : Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımının, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yapı.

Kundura - قندرة : Kaba işlenmiş, bağısız, konçsuz ayakkabı.

Kurdele - قرديلة : Belli bir biçim verilmiş saça veya giysinin yakasına takılan ince kumaş.

Kursak - قورصاغ : Kuşların yemek borusu üzerinde bulunan, yiyeceklerin toplandığı torba biçiminde şişkin organ. Musul ağzında sabır anlamında kullanılmaktadır.

Kutu - قوطية : İnce tahta, mukavva, teneke, plastik vb.nden yapılmış, genellikle kapaklı kap.

Kuzu - قوزي : Kuzu etinden yapılan yemek.

Küme - كومة : Birbirine benzer veya aynı cinsten olan şeylerin oluşturduğu bütün, takım, öbek, grup.

Küreک - كورك : Toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç.

Leblebi - لبلبي : Dış kabuğu çıkarıldıktan sonra fırında kavrulup çerez olarak yenen nohut.

Leğen - لگن : Genellikle, içinde bir şey yıkamak için kullanılan metal veya plastikten yayvan kap.

Limon tuzu - ليمون دوزي : Sitrik asit, ekşi olması amacıyla kullanılan dolma veya yaprak sarması gibi yemeklere eklenen madde.

Lokum - حلقوم : Şekerli nişasta eriyiğini pişirip hafif ağdalaştırarak yapılan, küçük küp veya dikdörtgen biçiminde kesilen şekerleme, kesme, latilokum.

Maşa - ماشا : Ateş veya kızgın bir şey tutmaya, korları karıştırmaya yarayan iki kollu metal araç.

Mengene - منگنة : Onarma, işleme, düzeltme vb. işlemlerin uygulanacağı nesneyi sıkıştırıp istenildiği gibi tutturmaya yarayan bir tür alet.

Ocak - اوجاغ : Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer.

Oda - اودا : Evin veya herhangi bir yapının oturma, çalışma, yatma gibi işlere yarayan, banyo, salon, giriş vb. dışında kalan, bir veya birden fazla çıkışı olan bölmesi, göz.

Oya - اویا : Genellikle ipek ibrişim kullanarak iğne, mekik, tığ veya firkete ile yapılan ince dantel.

Pabuç - بابوج : kadın için ayakkabı.

Parça - برچه : Bir bütünden ayrılan, ayrı sayılan veya artakalan şey.

Paşa - باشا : Uslu, ağırbaşlı.

Perçin - برچیم : İki veya daha çok levhayı birbirine bağlamak için geçirilen çivinin, ezilerek baş durumuna getirilen ucu.

Peşamal - پشتمال : İş yaparken bele bağlanan uzun, geniş dokuma.

Postal - بوسطال : Genellikle askerlerin giydiği konçlu ve kaba potin.

Sağ - صاغ : Sağlam.

Sağlam - صغلام : Zarar görmemiş, bozulmamış.

Sahteci - سختجي : Sahtekâr.

Saray - سراي : Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı.

Sefer taşı - سفرطاس : Yemek taşımakta kullanılan ve birbiri üzerine konulup bir sapa geçirilen kaplar veya bunlardan her biri.

Sert - سرت : Çizilmesi, kırılması, buruşması, kesilmesi veya çiğnenmesi güç olan, pek, katı, yumuşak karşıtı.

Soba - صوبة : İçinde kömür, odun veya gaz yakılan, elektrikle de çalıştırılabilen ısınma aracı.

Sofra - سوفرة : Masa, sini vb. şeylerin, yemek yemek üzere hazırlanmış durumu.

Suç - صوچ : Törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış.

Sürgü - سرگي : Kapının kapanması için arkasına yatay olarak yerleştirilen demir veya ağaç kol.

Şaka - شقا : Güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz.

Şeker - شكر : Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, havuç, mısır, buğday vb. bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, birleşiminde karbon, oksijen ve hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen, mayalanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adı.

Şekerleme - شكرلما : Unla şekerin karışımı, kek.

Tabur - طابور : Sıra.

Tahta - تختة : Çeşitli işlerde kullanılmak üzere düz, enlice, uzun ve az kalın biçimde işlenmiş ağaç parçası.

Takım - طخم : ir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı, ekipman.

Takke - طاقية : İnce kumaştan dikilmiş veya ipten örülmüş, çoğunlukla yarım küre biçiminde başlık.

Takla - تقلة : Elleri yere koyduktan sonra ayakları kaldırıp vücudu üstten aşırarak öne veya arkaya yapılan dönme hareketi.

Tapu - طابو : Bir taşınmazın üstündeki mülkiyet hakkını gösteren belge. Tapu işlerinin yürütüldüğü kuruluş.

Tas - طاسة : Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap.

Tatlı - طاظلي : Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecek.

Tebeşir - طباشير : Toz zerreciklerinden oluşan, çizdiği yerde iz bırakan, beyaz veya açık renkte kireçli kaya.

Tekke - تكية : Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh.

Tel - تيل : Türlü metallerden yapılmış, kopmaya karşı bir direnç gösteren ince uzun nesne.

Tembel - تتمبل : İş görmeyi, çalışmayı sevmeyen, çaba göstermekten, sıkıntıdan kaçan (kimse), üşengeç.

Teneke - تنكة : Sacdan yapılan, yaklaşık yirmi litre hacmindeki kap.

Tepe - تبة : Bir şeyin en üstteki bölümü.

Tepsi - تبيسي : Fincan, tabak, bardak vb. şeyleri taşımaya yarayan, derinliği olmayan, türlü büyüklükte düz kap. Sebzelerin karışımıyla yapılan yemek.

Terlik - تارليك : Genellikle ev içinde giyilen, deri, naylon vb. şeylerden yapılan, arkası açık, hafif ve türlü biçimlerde ayak giysisi.

Tiryaki - تيغياقي : Afyon, tütün, kahve, çay vb. keyif veren maddelere alışmış olan.

Tokmak - طوخماغ : Ağaçtan yapılmış iri çekiç.

Top - طوبي : Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne.

Toz - طوز : Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak.

Tüfek - تفك : Savaş veya avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silah.

Usta - اوسطا : Bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse.

Ütü - اوتي : Genellikle giysilerin buruşukluklarını gidermek için bunların üzerinden geçirilen kızgın demir araç.

Yaka - ياخة : Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü.

Yaprak - بيرق : Sarma.

Yavaş - ياواش : Hızlı olmayan, ağır, çabuk karıştı.

Yazık - يازغ : Herkesi üzebilecek şey, günah.

Yazma - يازمة : Kadınlar için başörtüsü.

Yelek - يلك : Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi.

2. İşlevsel Dil Unsurları

Osmanlı döneminde Türkçe kelime dağarcığının % 40'tan fazlası Arapça kökenliydi (Yildiz, 2006, s. 23). Musul şehrinin Osmanlı hakimiyeti sırasında, Musul ağızına birçok Türkçe kelime ve Türkçe eklerle Arapça kelimeler girmiştir. Ayrıca Musul halkı bazı kelimeleri ekleriyle almış ve kullanmıştır. Musul ağızında günümüze kadar kullanılmakta olan Türkçe ekler aşağıda verilmiştir (Bahri, 2012, & Hengirmen, 2006).

a. "-lı, -li, -lu, -lü" eki: Türkçede bu ek isimden isim yapma ekidir. Sahiplik ve bağlılık anlamlı vasıf isimleri yapmaktadır: güneşli, boyalı, evli, şehirli, Osmanlı...

Musul halkı günümüze kadar bu eki kullanmaktadır. اربليلي – Musullu, موصلي – Erbilli, شكرلي – şekerli, قوتلي – kuvvetli

b. "-ci, -cı, -cü, -cu, -çi, -çı, -çü, -çu" eki: isimden isim yapan bu ek meslek ve uğraş isimleri yapmaktadır: avcı, oyuncu, yolcu...

Musulular bu eki daha fazla kullanmaktadır. Bazı Arap kökenli meslek isimlerine de bu eki eklemektedir. كهربجي – kahrpçi (elektrikçi), خضرجي – hudaççi (manav), بنجرجي – pençerçi (lastikçi), dükkancı, sahteci, çaycı.

c. "-lik, -lık, -lük, -luk" eki: bu ek Türkçenin en işlek isimden isim yapma eklerinden biridir. Başlıca işlevleri yer, alet, topluluk isimleri, soyut isimler ve sıfat yapmaktadır: taşlık, ağaçlık, yeşillik...

Musul ağzında: تنبلغ – Tembellik, جامرلغ – çamurluk, ارالغ .

d. "-sız, -sız, -süz, -suz" eki: bu ek yine isimden isim yapma ekidir. Olumsuz anlamlı vasıf isimleri yapmaktadır: işsiz, evsiz, duygusuz...

Musul ağzında bu ek aynı Türkçedeki anlamla kullanılmaktadır. Silahsız, vidansız, şekersiz, dinsiz, terbiyesiz, ruhsuz.

e. "mi, mı, mü, mu" soru eki: Türkçede soru cümlesi oluşturmakta kullanılan ektir. Kendinden önceki hecenin hem büyük hem de küçük ses uyumlarına uyar ve önce gelen kelimedden ayrı yazılır. Ardından bitişik şekilde şahıs ekleri gelebilir: Eve geldin mi? Bu resimdeki sen misin?

Bu ek Musul ağzında birden fazla anlam taşımaktadır. Bazen olumsuz anlamda bazen de soru anlamda kullanılmaktadır.

انت كسرت الاستكان؟ والله مو انا – Sen mi kırdın bardağı? **Ben değilim.** (olumsuz).

مو تعوف اخوك وحدو بالبيت وتطلع بره – Kardeşini tek başına evde bırakıp dışarıya çıkma. (olumsuz).

المكان كتيف حلوي مو بالله؟ – Burası çok güzel, **öyle değil mi?** (soru).

انت هم رحتم عالمنزله مو؟ – Sen de mi gittin parka? (soru). Bu cümlede soru anlamda kullanılmıştır.

f. "hem ... hem" eki: aynı bağlacın iki ya da daha çok tekrarlanmasından oluşan bağlaçtır. Her ikisi de geçerli olan iki durumu anlatır. Bunlar zıt da eşdeğer de olabilir: Hem pasta yaptı hem börek. Hem kitap okuyor hem de müzik dinliyor. Evimiz hem okula hem yurda çok yakın...

Musul ağzında bu ek aynı Türkçedeki anlamla kullanılmaktadır.

ابوي هم فنان وهم كاتب – Babam hem sanatçı hem de yazar.

هم يقرأ كتاب وهم يسمع موسيقى – Hem kitap okuyor hem de müzik dinliyor.

هم سياحة هم تجارة – Hem siyahat hem ticaret.

3. Atasözleri

Türkçe ve Musul ağzında kullanılan birçok ortak atasözü bulunmaktadır. Bunun yanında Musul ağzında kullanılan bazı atasözlerinin

Türkçe kelimeler içerdiği de görülmüştür. Musul halkı arasında kullanılan Türkçe atasözleri ve Türkçe kelimeleri içeren atasözleri tablo şeklinde aşağıda verilmiştir (Aksoy, 1988, & El-Hanefi, 1962).

Tablo 1. Ortak Atasözleri

Musul Atasözü	Türkçe Karşılığı
ابو العادة ما يترك عادته	Huylu huyundan vazgeçmez
اجا يكحلها قام عماها	Kaş yapayım derken göz çıkarma
اخذ أخبارهم من اطفالهم	Çocuklardan al haberi
إذا صاحبك حلو لا تاكلو كلو	Dosta çok varan kişi ekşi yüz görür
اسمع كثير واحكي قليل	Az söyle, çok dinle
اشترى جار ولا تشترى دار	Ev alma, komşu al
اقعد اعوج واحكي عدل	Eğri otur, doğru konuş
اقللكي يا بنتي واسمعي يا كنتي	Kızım sana söylüyorum. Gelinim sen dinle
أكل حلو واحكي حلو	Tatlı ye tatlı konuş (söyle)
ايد وحدة ما تصفق	Bir elin nesi var, iki elin sesi var. Bir elin sesi çıkmaz
الباب اللي يجيك منو الريح سدو واستريح	Yel gelen deliği kapamalı
بالمال ولا بالعيال	Cana gelecek mala gelsin
بطيختين بأيد وحدة ينكسروا	Gözden irak olan gönülden de irak olur
البننت تباخت بشعر بنت خالتها	Kel kız teyzesinin saçıyla övünür
البيت اللي تدخلو الشمس ما يدخلو الطبيب	Güneşin girdiği eve doktor girmez
بيضة اليوم احسن من دجاجة غدا	Bugünkü tavuk, yarınki kazdan iyidir
التاجر لما يفلس يتفقد الدفاتر العتقية	Tüccar züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar
الحايط الو اذان	Yerin kulağı vardır
الحب أعمى	Aşığın gözü kördür
الحجر اللي ما يعجب يفج	Ummadığın taş baş yarar
دق الحديد وهو حامي	Demir tavında dövülür
دق المي وهي مي	Suyu havana koy, döv döv yine su
سحبه مثل الشعرة من العجين	Tereyağından kıl çeker gibidir
السرچ المذهب مايسوي من الحمار حصان	Eşeğe altın semer vursalar yine

	eşektir
السمكه ما تتباع بالماي	Denizdeki balığın pazarlığı olmaz
صبر قليل راحة عشر سنين	Biraz sabır on yıllık rahat getirir
الصدائة شي، والتجارة شي	Dostluk başka, alışveriş başka
ضرب عصفورين بحجر	Bir taş attı iki kuş vurdu
الطفل اللي ما بيبكي ما ترضعه أمو	Ağlamayan çocuğa meme vermezler
على قد لحافك مد رجلك	Ayağını yorganına göre uzat
غاب القط، العب يا فار	Kedinin olmadığı yerde fareler cirit oynar
القرد بعين امه غزال	Maymun, anasının gözünde ceylan gibidir
الكلام الحلو يطلع الحية من جحرو	Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır
الكلب اللي يعوي ما يعض	Havlayan köpek ısırmaz
الكلب ما يعض أنن أخوه	Köpek sahibini ısırmaz
لا تدق باب الناس يدقوا بابك	Çalma elin kapısını, çalarlar kapını
ماكو دخان بدون نار	Ateş olmayan yerden duman çıkmaz
ماكو وردة بلا شوك	Dikensiz gül olmaz
محد يقول عن لبنو حامض	Yoğurdum (ayranım) ekşidir diyen olmaz
مو كل اصابعك سوى	Beş parmak bir olmaz
النجار باب بيتو مخلوع	Marangozun kapısı sırimla bağlıdır

Türkçe kelimeler içeren Musul atasözleri ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Türkçe Kelimeler İçeren Musul Atasözleri

Musul atasözü	Kullanılan Türkçe kelime	Türkçe karşılığı veya anlamı
ادحرج الدست ولقه قبغو	Kapak	Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş
باع الدبس واشترى بكماز	Pekmez	Hurma sattı pekmez aldı
بحجة النركيلة عطش وير	Ateş	Nargile bahanesiyle ateş ver
بيع حُرمة واشترى تمر	Hurma	Al demiri sat demiri çoluk çocuk ne kemirir
پارة پارة تملی الكوارة	Para	Damlaya damlaya göl olur
پلاو ولین عافية البدن	Pilav	Mide derdin, perhiz devânın başıdır

جيب البيز و ودي البيز تاري البيز خرگه	Bez	Bezi getir bezi götür derken bez ile hırka aynı şeymiş
چم چیش يرعى وچم قوزي بالتنور	Kuzu	Koyun başı girişinceye kadar çok kuzu başı pişer
حامل شهرين يعجبها طرشي لونين	Turşu	İki aylık hamile ama iki çeşit turşu ister
حسن كچل كچل حسن خوجه علي ملاً علي	Keçel (kel) Hoca, molla	Ha Ali hoca, ha hoca Ali Ha Ali hoca, ha hoca Ali
الدينسز ينرادلو ایمانسز	Dinsiz, imansız	Dinsizin hakkından imansız gelir
الشكر أحي من الحنظل لو كان ببلاش	Şeker, beleş (bedava)	Bedava sirke baldan tatlıdır
الصوچ مو من القاتل الصوچ من المقتول	Suç	Suç öldürenin değil, ölendedir
الطاسة ضايعة	Tas	Sorumlunun kim olduğu belli değil
الاعور بين العميان باش كاتب	Başkatip	Tek gözlü körler arasında başkatip olur
الغريب لو خان لو كرخان	Han, külhanı	Garibin yeri ya han ya külhan
القرش الأبيض ليومك الأسود	Kuruş	Ak akçe kara gün içindir
القهوة بلا دخان كالنوم بلا يورغان	Yorgan	Tütünsüz kahve içmek yorgansız uyku gibidir
كثير الكارات قليل البارات	Kar, para	Çok işle uğraşan hiçbirini iyi yapamaz
كلاش يقول لكلاش مرحبا قرداش	Kardeş	Körler sağırlar birbirini ağırlar
لو خرب الجامع مكان المحراب بللي	Belli	Cami yıkılmışsa da mihrabın yeri bellidir
المال للمالجي والزبل للخانجي	Malcı, hancı	Mal, mal sahibine pislik ise hancıya kalır
نفس الطاس ونفس الحمام	Tas	Eski hamam eski tas
هم سياحة هم تجارة	Hem, hem	Hem seyahat hem ticaret
هم حاميها هم حراميتها	Hem, hem	Bekçisi hırsızdır
هم شیرين صو هم ياغ	Hem, şirin, su hem, yağ	Hem şirin su hem yağ
وجه بشوش ولا صناديق أقروش	Kuruş	Güler yüz olsun, kuruş dolu sandıklar olmasın

Sonuç

Arapça ve Türkçe arasındaki etki ve etkileşimin sebepleri araştırıldığında, oran ve güç bakımından farklılık gösteren birçok sebep olduğu görülmüştür. Coğrafi yakınlık, dil, gelenek, görenek ve kültür benzerliği her zaman en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bunun başında dil ve kültür olmaktadır. Arap dili ile Türk dili arasındaki dilsel ilişkilerde İslam dini ana odak noktası olmuştur. Çünkü İslam, Türkleri Arap ülkelerine, özellikle Ortadoğu'ya çekmenin temel nedeni olarak sayılmaktadır. Böylece Türklerin çeşitli göçlerinden sonra kardeşçe insan tanışması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu çalışmada, Musulluların günlük hayatlarında pek çok Türkçe kelimelerin kullandıkları görülmüştür. Bunun nedeni şüphesiz iki halk arasındaki kültürel yakınlığın yanı sıra iki ülke arasındaki ticari ve siyasi ilişkilerin bir sonucudur. Ayrıca Irak'ta 1534'ten 1920'ye kadar yani dört yüz yıl boyunca Osmanlı hakimiyetinin, birçok Türkçe kelimenin Musul ağzına girmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Kelimelerin yanı sıra yeni kelimeler oluşturmak için Türkçe ekler de kullanılmış ve bu durum dil açısından daha önemlidir. Musullular bazı atasözleri ve deyimlerinde de Türkçe kelimeler kullanmıştır. Son dönemde Türk dilinde çok sayıda dizi ve popüler şarkı, başta Irak olmak üzere Arap dünyasını o kadar sarmıştır ki, Iraklılar bu güzel ülkenin hayalini görmeye, ülkenin kültürünü ve dilini öğrenmeye başlamıştır.

Kaynakça

- Aksan, Doğan (2009). *Her Yönüyle Dil-Ana Cizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ömer (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. 1. Baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- El-Allef, Şamil (1985). *Farklı Arap Lehçelerinde Türkçe Kelimeler*. Doktora Tezi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi.
- El-Hanefi, Celal (1962). *el-Emsel-lül Bağdadiye*. 1. Baskı, el-Esed Yayınevi, Bağdat.

- EL-Ta'i, Zennun (2010). *Abhas Musulliyeye Fi Tarih-il Musul el-Hazır*. 1. Baskı, İbni Esir Yayınevi.
- Enis, İbrahim (1995). *Fi-l Lehcet-ül Arabiyye*. Encilo Yayınevi, 2. Baskı, Kahire.
- Haluk, Şükrü ve Diğerleri, (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı, TDK Yayınları, Ankara.
- Hammadi, İman (2011). *El-delalet-tül İctima'ıye fi bazı el-Mustalahat-tül Musulliyeye*. Diraset-tül Musulliyeye Dergisi, Sayı 34.
- Hengirmen, Mehmet (2006). *Temel Türkçe Dilbilgisi*. 5. Baskı, Engin Yayınevi, Ankara.
- Kuş, Bahri ve Akdağ, Soner (2012). *Bazı Arap Lehçelerinde Kullanılan Türkçe Sonekler üzerine yeni bir inceleme*. Türkçe Araştırmaları Dergisi, Sayı 7/1.
- Rauf, Leys (2013). *El-Mucem Lil Kelimet ve-l Mustalahat-ül Irakiye*. 1. Baskı. Melhem Yayınevi, Dubai.
- Yıldız, Musa (2006), *Türkçe ile Arapça Arasındaki Karşılıklı Etkileşim*, *Nüsha Dergisi*, Yıl: VI, Sayı: 23, Güz.

References

- AKSAN, Dogan (2009). *Linguistics with Its Main Lines*, TDK Publications, Ankara.
- AKSOY, Omer (1988). *Dictionary of Proverbs and Idioms*. 1st Edition, Inklap Publishing House, Istanbul.
- EL-ALLEF, Shamil (1985). *Turkish Words in Different Arabic Dialects*. Doctoral Thesis, Faculty of Letters, Istanbul University.
- EL-HANAFI, Jalal (1962). *Baghdadi Names*. 1st Edition, al-Asad Publishing House, Baghdad.

- EL-TA'I, Zennun (2010). Conductive Research In The History of Mosul. 1st Edition, Ibn Esir Publishing House.
- ENIS, Abraham (1995). In The Arabic Dialect. Encilo. Publishing House, 2nd Edition, Cairo.
- HALUK, Şükrü and Others, (2011). Turkish dictionary. 11th Edition, TDK Publications, Ankara.
- HAMMADI, Faith (2011). Social Connotations In Terms of Conductivity Diraset-Tül Musulliye. Magazine, Issue 34.
- HENGIRMEN, Mehmet (2006). Basic Turkish Grammar. 5th Edition, Engin Publishing House, Ankara.
- KUŞ, Bahri and AKDAĞ, Soner (2012). A New Review on Turkish Suffixes Used in Some Arabic Dialects. Journal of Turkish Studies, Issue 7/1.
- RAUF, Leys (2013). The Dictionary of Iraqi Words And Terms. 1st Edition. Melhem Publishing House, Dubai.
- YILDIZ, Musa (2006), The Interaction Between Turkish and Arabic, Nüsha Magazine, Year: VI, Issue: 23.

الكلمات واللواحق والأمثال التركية الأصل المستخدمة في لهجة الموصل العربية

م.م. علي عبدالله فتحي

مديرية تربية نينوى

المستخلص

هناك علاقة لغوية عميقة الجذور بين التركية والعربية، ومن المعروف أن اللغة العربية أثرت على اللغة التركية، وعلى الرغم من أن تأثير اللغة التركية لم تكن بقدر اللغة العربية، إلا أنها أثرت على اللهجات العربية وخاصة لهجة الموصل، وإن تأثير اللغة التركية على لهجة الموصل أكثر من اللهجات العراقية أو العربية الأخرى. ويظهر هذا الأثر في العديد من الأسماء والألقاب والصفات وأسماء القرى والأمثال الشعبية التي يستخدمها أهل الموصل. وفي هذه الدراسة التي تركز على تأثير اللغة التركية على لهجة الموصل، تم جمع البيانات من خلال التعرف على الكلمات التركية من القواميس والكتب اللغوية المختلفة والأمثال والمصطلحات والدراسات المنشورة في العراق وتركيا. بالإضافة إلى ذلك، من أجل تحديد الكلمات التركية المستخدمة في لهجة الموصل، أجريت مقابلات

مختلفة مع كبار السن الذين يعيشون في الموصل والذين يتحدثون هذه اللهجة. خلصت هذه الدراسة إلى الأشكال المختلفة للتأثير التركي على لهجة الموصل، ومن أهم أشكال التأثير هذه: دخول الكلمات التركية إلى لهجة الموصل مع الحفاظ على معناها، والكلمات التركية التي دخلت بنفس النطق والاختلاف في المعنى، وبعض اللواحق التي دخلت للهجة بنفس المعنى، والكثير من الكلمات التركية التي يستخدمها الموصليون في أمثالهم الشعبية والعديد من الأمثال الشعبية التركية.

الكلمات المفتاحية: اللهجة الموصلية، الأمثال الشعبية الموصلية، اللواحق التركية، تأثير اللغة التركية.